

Emanuel Rádl
Náboženství a politika
(Praha 1921, s. 241-246)

Pokrokem nad liberalismus je *pozitivismus*. Pod toto heslo tu nezařazují jen pozitivistickou filosofii v užším smyslu, nýbrž i organizaci Volné myšlenky, a příbuzné směry, jako monismus. Jejich společným heslem je, že náboženství je jistým druhem pověry anebo nedokonalou formou vědění. A. Comte, zakladatel pozitivismu, tu udal tón učením, že lidstvo prošlo třemi epochami: teologickou, metafyzickou a pozitivistickou (vědeckou), která obě předešlé překonala; za druhé působil Spencer učením o Prozítelnosti jako „Nepoznatelnou“, které nemá pro naše konkrétní myšlení o světě praktického významu; za třetí působilo nadšení z vědy, rozšířené v druhé polovici 19. století, zvláště Haecklem šířený darwinismus. U nás formuloval tento názor F. Krejčí slovy: „Náboženství, věda a filosofie jakožto části myšlenkového vývoje mají společné to, že jsou *vědění*, že jsou ... *činnostmi poznávacími*, jichž cílem je pravda, tj. poznání shodující se se skutečností.“ [Filosofie přítomnosti, s. 4.] Podobně píše druhý šířitel pozitivismu („monismu“) v Čechách, F.V. Krejčí: „...nemáme náboženské víry. Nevěříme! ...Proč nevěříme? Proč jsme ztratili víru, která nám byla v dětství vštípena? Předně proto, že jsme poznali *nesrovnatelnost článků víry* (dogmat) se zdravým rozumem a s životní naší zkušeností.“ [Světový názor moderního člověka, 1914, s. 7,8.] Moderní věda a filosofie prý tato dogmata vyvrátila.

Pozitivismus těchto spisovatelů je proto pokrokem nad liberalismus, že káže *nutnost rozhodnout se a věřit*. Příkazem pozitivistovým je: Nevěříš v Boha – tedy odvoď důsledky a vystup z církve! Je to příklad tak samozřejmý pro čestného člověka, že jediné katolická a liberalistická výchova způsobuje, že necítíme neupřímnost učení opačného: ačkoliv nevěříš, zůstaň v církvi. Pohlédnete-li do minulosti, rozpomenete se snadno, že právě v této praktické důslednosti záležela přednost vynikajících mužů. Sokrates, Ježíš, Pavel, Hus právě tím se stali slavnými, že odvodili důsledky ze svého smýšlení; vždyť by ani dějiny, tj. ani život vůbec nebyly možny, kdyby lidé neplnili to, co ve svém srdci uznávají za nutné. Jaká to samozřejmá věc – a je o ní ještě třeba poučovat lidi! Pozitivismus si této důslednosti žádá a v tom je moderní, čestný, pokrokový, v tom přináší do našeho národa opravdovou vládu myšlenky. Co jsou nám platné všelijaké učenosti (vypisované často z jiných knih), neznamenaají-li pro nás nové praktické příkazy životní? Co je nám platné vyhrabávání zaslé historie, má-li snad dusit naše svobodné rozhodování dnešní? Filosofie a věda, za kterou si netroufá její kazatel ručit do všech důsledků, je podezřelá filosofie; žádný člověk, který má filosofii a vědu rád, se této také-filosofii nepodrobí. Proto: sláva pozitivismu, který u nás budil porozumění pro vědeckou čestnost!

Je však třeba rozebrat pozitivistické učení o „víře“; před důkladným rozbořem toto učení neobstojí. Co znamená věřit vědě a filosofii? Předně, že tam, kde jsou v rozporu dvě učení, z nichž jedno je lépe odůvodněno, musím se rozhodnout pro toto učení odůvodněné lépe. A kdyby cokoli se uvádělo na prospěch nějakého místa v Písmě: že se důkazem o jeho nesprávnosti otrěse klid jednotlivců a společnosti, způsobí politická pohroma atd. atd., nesmím věřit tomuto místu, jsou-li vědecké důvody proti němu správné (něco jiného je forma, v jaké tuto věru projeví, ale o tom tu nemluvíme). Pravda, nepravda a tedy rozum a tedy věda jsou svrchovaným rozhodčím v životě; jediné pravdě smíme věřit; o čem poznáme, že je nesprávné, tomu nesmíme věřit. Tuto vládu rozumu nad „citem“ katolictví ovšem neuzná: ale ani protestantské církve si neuvědomují jejího důsledku: nejde o to (jak jejich příslušníci činívají) teoreticky přiznávat přípustnost vědy, nýbrž musí být náboženskou *povinností* boj proti omylům, i proti omylům v Písmě; rozum i věda se musí stát *součástíou* náboženství, kdežto dnes je tam rozum nanejvýš trpěn.

Komentář [d1]:

Za druhé: musíme síle pravdy důvěřovat; nejen se nesmíme bát kritiky, nýbrž musíme si jí přát; od pokroku poznání, od nového a hlubšího vědění musíme očekávat povznesení života – i náboženského života. Věřit v pravdu znamená spolehnout se na ni. Toho se ovšem církev bojí a proto nemají rády pozitivistickou víru a vědu. Až potud pozitivista půjde s námi; ale pozitivista nevidí, jak jsme už překročili ten smysl „víry“, o němž on ve svých útocích na víru mluví. Přečtěte si ještě jednu větu F. Krejčího a F. V. Krejčího nahoře uvedené; co rozumějí tito pozitivisté vírou? Víra je prý *vědění*, je *činnost poznávací*, je *dogma nesrovnatelné s rozumem a zkušeností*. Toto má být pozitivistická víra? To je hrubá víra *katolická!* Katolíci učí totiž takto: od vědění je třeba rozeznávat věření; věření docházíme vlastními mozky a vlastním rozumem, věření se uplatňuje tam, kde k nám mluví „hodnověrné svědectví“. Vědění je např. znalost věty: úhly rovnostranného trojúhelníku jsou si rovny, protože tuto větu si mohu dokázat; *věřím* však, že Evropa je menší než Asie (na základě cizích svědectví). Tohoto druhu věrou je prý víra náboženská, jsouc věrou ve zjevení Boží; jí se vědecké poznání doplňuje). [Josef Kašpar: Učebnice katolického náboženství, 1915, s. 2 an. Srov. E. Kadeřávek: Je-li spor mezi vědou a vírou? Praha 1914, J. Kratochvíl: Věda a víra ve filosofii středního věku, Praha 1914.]

Že tato katolická víra je logicky nemožná je na jevě; v žádné moderní logice nenajdete jako zvláštní oddíl poznávací činnosti, rovnocenný zkušenosti a rozumu, ještě „víru v hodnověrná svědectví.“ A ovšem byl by to logický nesmysl takovou víru tam zavádět; neboť tato svědectví mají být, jak v definici stojí, *hodnověrná*. Jak poznat však jinak jejich hodnověrnost, než rozumem a zkušeností? Nejsou hodnověrná, jestliže odporují rozumu a zkušenosti – rozuměj *mému* rozumu a mé zkušenosti – a tedy nejsou zvláštní skupinou vedle vědění, získávaného rozumem a zkušeností, nýbrž jen částí vědění. Stačí jen si tuto věc rozmyslit a jsme hotovi s katolickým ponětím víry.

Pozitivisté právem tuto „víru“ zavrhnou, ale ta „vědecká víra“, kterou doporučují, je z týchž důvodů falešná, jako víra katolická. Opravdová víra totiž není zvláštní formou vědění, tak že by vědění bylo vyšším stupněm než věření, protože víra vůbec není teoretickým poznáváním věcí, nýbrž je zvláštním napětím duše, rozhodující se pro nějaký čin. Místo „věřím“, možno také říci „důvěřuji“, „spoléhám se“, „pevně očekávám“; neočekávám tu však jediné nějakou určitou věc (že zítra vyjde slunce, že se uzdravím), nýbrž k pojmu víry patří přesvědčení, že moje síly rozumové jsou nedostatečné: *věřím*, že jistě zítra slunce vyjde, ale nevyjde-li, učinil jsem chybu ve výpočtu a *věřím*, že opraviv ji, opět jistě mohu očekávat nový výsledek a tak do nekonečna: stokrát se zklamu, ale jen proto, abych opravil smysl své víry; víry samotné se nevzdám, dokud budu živ. Věřit tedy znamená také hledat, zkoumat, kritizovat. K živé víře patří skepse anebo v náboženství přesvědčení, že i když Bůh moje očekávání nesplní, přece jen vládne. Věřit tedy vůbec neznamená věřit v nějaké formule at' náboženské, at' vědecké, at' filosofické, nýbrž znamená s otevřenou myslí a s čistým srdcem, lidsky se spoléhat, že existuje světový řád a já že jsem také zaň zodpověden. Slova „věřím v Boha“ neznamenají tedy: víru (více méně nedokonalou), že jakýsi Bůh je, nýbrž znamenají: tak jako mám rád svého otce a vím, že on mne má rád a že se mohu na něho spolehnout, tak s plnou důvěrou hledím i k Bohu. Ovšem že věřit nemohu něčemu, o čem vím, že neexistuje a že tedy vědecký důkaz má na víru vliv; ale proto přece je víra něco jiného než poznání; vždyť vědecký důkaz má také vliv např. na naše rozhodování, které přece také není poznáním. Poznání je věcí rozumu, víra věcí vůle a citu.

Protože se poměr víry a vědy vlivem katolictví a vlivem pozitivismu na katolictví závislého pořád a pořád zkresluje, objasním jej ještě příkladem. Ježíš řekl apoštolům, zklamaným z toho, že se jim nepovedl zázrak, že prý jsou malověrní: „Amen zajisté pravím vám: Budete-li mít víru jako zrno hořčičné, díte hoře této: Přejdi odsud tam i přejde, a nebudeť vám nic nemožného.“ V těchto slovech víra jistě neznamená víru v nějaké formule (např. „že je Bůh, že jsou zázraky možné atp.), nýbrž elementární přesvědčení, že je nutno,

aby hora přešla z místa na místo. Tohoto přesvědčení nezískáme snad rozumováním ani „pevnou vůlí“, nýbrž musíme být *přesvědčeni*, že vůbec není ani možná, aby ta hora nepřešla na druhé místo, tak přesvědčení, jako že není možná, aby 2 x 2 nebyly čtyři. Kdo nemá toho přesvědčení, pro toho hora se nehne; kdo je má, ten se *přičiní*, aby přešla: udělá plány, najme inženýry a dělnictvo a horu dá odnést. Takové přesvědčení, takovou víru měli např. ti, kteří byli odhodláni stavět Suezský nebo Panamský kanál. Kdyby někdo však pouze seděl a pevně „věřil“, že se hora hne – neměl by pravé víry. Víru mají vědci, objevující nové pravdy, bojovníci za nový řád společenský, zakladatelé nového náboženství, vůbec ti, kdo pracují o uskutečnění nových ideí. Tato živá víra ovšem vědy potřebuje a nemůže potřebovat lži, ale není poznáním pravdy, nýbrž nanejvýš bojem o toto poznání. [Dosti dobře analyzuje pojem víry F. Weltsch ve spise *Gnade und Freiheit*, München 1920.]

Pozitivisté dále zkreslují náboženství zužujíce je na pouhou (nedokonalou) vědu, filosofii, morálku, poezii, domnívaje se, že je lze nahradit pouhou morálkou a vědou, filosofii, poezií dokonalejšími.

Uveďme za příklad pozitivistické vyznání víry R. Bojka z roku 1912:

Věřím v Boha, otce všemohoucího, veliký Vesmír všeobslhý, nesmrtelný a nezničitelný.
Ke všem prosbám mým, modlitbám // patří jeho nehnutá tvář lhostejně, němě
Věřím v syna Jeho, život svůj, jenž se počal v tajemné dílně // pramatky látky.
Věřím v život svůj tvrdý jako spálené stráně žulových hor.
K velkému slunci s nadšením // vzrušených světic upírám zor,
trpě s mlčením // pokorné zvíře pod tvrdě lhostejným Osudem svým.
Věřím v Ducha svatého, všelidský // rozum, slunce své jasné, (...)
Věřím v svatou církev obecnou, bratrství všech, // milosti boží velebný dech,
který nás ovívá dosud jen v nejsladších snech.
O věřím pak věřím, že není tu // smrti není tu hříchů
leč nadarmo, bez plodů šťastných květ, (...)
O věřím pak věřím, že život náš // věčným na zemi jest!

Všimněte si jak je tato pozitivistická víra dělána podle církevního Kréda, které je ovšem *formulí*, nikoli živou vírou; všimněte si jak slovo „věřím“ v Bojkově básni znamená jen „uznávám, že existuje to a to.“ Je vůbec tato „víra“ nějakým zdokonalením náboženství? Srovnajte Otčenáš s Bojkovou básní. Otčenáš není teorií (není naukou o skutečnu), není filosofií ani morálkou, ani poezií; je sice pravda, že Ježíš měl určité názory o Bohu, jenž je na nebesích, ale Otčenáš není výrazem těchto názorů; v Otčenáši je ovšem morálka zcela zvláštní, ale Otčenáš o ní nepoučuje; je tam i poezie, ale Otčenáš jako výron zvláštního poměru člověka k Bohu, poměr člověka-dítěte, slabého, ale ke všemu odhodlaného a přehlížejícího všechny své slabosti a své touhy a ustavujícího si program pro život vlastní i pro život celého světa, je projevem zvláštního oboru cítění a smýšlení, které právě jmenujeme náboženstvím. Než, tento rozdíl mezi náboženstvím a vědou je dnes už snad všeobecně uznáván a pozitivistické zaměňování obou je v patrném úpadku.

Jednou z pouček pozitivistických je, že mezi vědou (filosofií) a náboženstvím je zásadní rozpor, jak jej např. formuluje umírněný český pozitivista, F. Drtina: Náboženství i filosofie podávají jednotný, světový názor, ale mezi oběma je nepřátelství a „právem dějiny lidstva v jistém smyslu lze nazvat dějinami konfliktů náboženství a vědy.“ [Úvod do filosofie, 1914, s. 56.] Vskutku máme také spisy, které toto stále domnělé zápasení mezi vědou a náboženstvím líčí. [W. Draper: Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou. Přelož. do češtiny. Mnohem podrobnější je dílo A. D. White: A history of the warfare of science with theology, New York 1897.] Nemluvme však mnoho o dogmaticčnosti těchto spisovatelů, ani o tom, že si historii často podle svého účelu upravují, co nám však líčí, jsou boje mezi *teologiemi* různých církví a různými soustavami vědeckými. Tyto boje ovšem byli, jsou a budou. Nejsou však také boje mezi různými soustavami náboženskými? Nejsou boje mezi

různými teoriemi vědeckými? A přece tyto stálé boje nejsou námitkou proti vědě. Každé náboženství má také svoji teorii o světě; není sice *jen* touto teorií, *jen* světovým názorem, jen věci poznání, ale vede ke zvláštní teorii, kterou všeobecně nazýváme teologií. S touto náboženskou teorií věda musí být ve stálém sporu, tj. musí ji pořád kritizovat a opravovat, tím zajistí věda na náboženství působí. Kritika Písma např. jistě má vliv na naše náboženské názory; kdyby se dokázalo, že Ježíš nežil, anebo zase, že konal opravdu zázraky, měl by takový důkaz jistě náboženské důsledky. Ale *tento* boj mezi vědou a náboženstvím nevede k pádu náboženství, nýbrž k jeho zdokonalení, k jeho očištění od předsudků.

Pozitivismus a volnomyšlenkářství jsou dnes už zastaralé. Připomeňme jen ještě o nich, že se rozvíjely zvláště v zemích *katolických* (ve Francii, ve Španělsku, v Itálii, v Brazílii, v jihozápadním Německu), protože právě pozitivistické pojetí náboženství je příbuzné katolickému. O učení zakladatele pozitivismu A. Comta řekl jednou T. Huxley duchaplně, že je katolictvím bez náboženství. Velice pozoruhodná charakteristika! [V pozitivistických výkladech náboženských zabírá mnoho místa spekulování o náboženství primitivních národů: o animismu, totemismu, fetišismu atd. Tyto teorie pozitivistovi ztěžují pochopení náboženství, místo aby mu je ulehčily, vedouce ho k tomu, aby se na náboženství díval jen objektivně, jako na teorii anebo jen jako na sociální zjev, kdežto je třeba začít subjektivní otázkou, co považují *já pro sebe* za závazné, za poslední neproměnnou hodnotu. Protože pozitivisté většinou vůbec této otázky nekladou, nemají jejich teorie po této stránce přímého náboženského významu. Sem patří teorie Spencerovy, Durkheimovy i český spisek O. Petzoldův: Základové vědy náboženské, Kladno 1920, i spis Malvertův: Věda a náboženství. Olomouc 1911.]